

VAN « BUZA » TOT « BUIS »,
DE ONTWIKKELING VAN HET VLAAMSE VISSERSVAARTUIG
(12de - 16de eeuw)

door Roger DEGRYSE

Van « buza » tot haringschip

De « buza », die in de keure van Nieuwpoort van 1163 vernoemd wordt, is de eerste, maar daarom niet de oudste Vlaamse vissersboot, waarvan wij gewag horen maken. Zij voerde verse haring aan en werd dus uiteraard vooral tijdens het haringseizoen vóór de kust, maar wellicht ook voor andere vangsten aldaar ingezet (1). Ongetwijfeld was de « buza » in de eerste plaats een roeiboort. Haar bemanning van vissers moet dan ook bestaan hebben uit een aantal roeiers, die eigenlijk de vennoten van de stuurman-eigenaar of de schipper-mede-eigenaar waren (2). Wat het draagvermogen van een « buza » gemiddeld was, weten wij niet. Het kan evenwel een last of 10.000 stuks haring bedragen hebben, zijnde de vrucht van een zeereis of vangst. De term « last » verschijnt in de teksten inderdaad eveneens in de loop van de 12de eeuw. In 1187 komt zij voor in de rekening van het grafelijk domein van dat jaar (3). Dat voortaan door de vissers grote hoeveelheden haring konden worden aangevoerd, wijst misschien op het gebruik vanaf die tijd van drijfnetten. Dit is ook af te leiden uit de grote oppervlakten schorren en duinen, die men voor het drogen van zulke netten nodig had (4). Wat er ook van

-
- (1) « De buza adducente recens allec, octo denarios ». L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville et du port de Nieuport* (Coutumes des pays et comté de Flandre, Quartier de Furnes, tome V), blz. 142-148, nr. II. Zie blz. 147, paragraaf over de zeevis. - R. DEGRYSE, *De maritieme aspecten van de keure van Nieuwpoort van 1163* (Mededelingen van de Marine Academie, boek XX, 1968), blz. 63-82.
- (2) Deze roeiers worden in een acte van de abt van Fécamp (Normandië) voor de lieden van de Engelse vissershaven Rye, die haringtienden verschuldigd waren, uitdrukkelijk vernoemd. Het vaartuig met acht à twaalf « remigantes » was, als tiend, het aandeel in de vangst van één roeier verschuldigd, terwijl dit met minder dan acht roeiers de helft van zulk een « manspaart » te betalen had. E. DARDEL, *La pêche harenguière en France*, Paris, 1941, blz. 42, voetnoot 4, oorkonde uit de jaren 1140-1189.
- (3) « Allecia ex Mardyck 13 last ». A. VERHULST et M. GYSSELING, *Le compte général de 1187, connu sous le nom de « Gros Brief »* (Kon. Belgische Academie, Kon. Commissie voor Gesch.), Brussel, 1962, blz. 89, voetnoot 4.
- (4) De abdij van de Duinen te Koksijde-Oostduinkerke ontving omstreeks 1190 van graaf Filips van de Elzas te Grevelinge 15 gemeten duinen en schorren « ad piscatorum retia desicanda ». Het waren de « conservi eiusdem ecclesie piscatores », die aldaar de gewoonte hadden de netten door uitspreiding te laten drogen. F. VAN DE PUTTE et C. CARTON, *Chronique de l'abbaye de Ter Doest*, blz. 47, nr. XIX, stuk van mei 1233. - VAN DE PUTTE, *Cron. et cart. de Dunis*, blz. 174 en 266. Bekrachtigingsoorkonden van 1197 of daaromtrent en 1199.

zij, de stichting van 1163 tot 1183 door graaf Filips van de Elzas van de nieuwe steden Grevelinge (Gravelines), Mardijck (Mardyck), Duinkerke (Dunkerque), Nieuwpoort, Damme en Biervliet, die tevens visserijhavens waren, evenals de erkenning door dezelfde vorst van de heffing door de kerk van het haringtiend, wijst op de vlucht die de zeevisserij aan de Vlaamse kust toen begon te nemen (5).

Het lag voor de hand dat de Vlaamse vissers, rekening houdend met allerlei gunstige omstandigheden, waaronder de groeiende economische behoeften en de goede ligging van het graafschap tegenover Engeland, hun bedrijf tot onder de kust van dit land zouden uitbreiden. Naast de strand- en kustvisserijen, die belangrijk bleven, begon zich aldus ook een verre zeevisserij te ontwikkelen. Dit moest onvermijdelijk een weerslag op de gebruikte scheepstypes, netten en visserijmethodes hebben. Ongetwijfeld bleven de vissers, zowel tijdens de haringkampagne vóór de Vlaamse kust, als gedurende de reizen, die hen brachten tot vóór de kusten van Oost-Engeland, nog lang hun open boten, waarmede ook gezeild kon worden, inzetten en in vlootverband, zoals het toen de gewoonte was, hun bedrijf uitoefenen. Volgens een Duinkerke se stedelijke ordonnantie van 1254, werden deze vaartuigen, ten behoeve van de heffing van een plaatselijke belasting, in twee categorieën ingedeeld, namelijk de boten met minder dan tien en een halve bank en die met tien en een halve bank of meer. De kleinste boot met vier banken heette « virbanket » (6).

Nog vóór het midden van de 13de eeuw zien wij in de haringvisserij, naast de kleine open boten, voortaan genoemd « slabberts », ook schepen verschijnen. Dit is althans af te leiden uit een passage voorkomend in een arbitrale uitspraak van de Nieuwpoortse schepenen van 1247 inzake de heffing van het haringtiend op de vangsten van vóór de haringkampagne. In dit stuk is er inderdaad sprake van de « magna navis », die, eenmaal op de visserijgronden aangekomen, de vangst door middel van een « parva navis » of « slabbert », die zij met zich meevoerde, inzette. In zulk een sloep namen een vijftal leden van de bemanning plaats om na te gaan of men werkelijk kans had vis te vangen. Dit gebeurde met lijnen voorzien van haken. Tijdens de eigenlijke vangst werden evenwel drijfnetten gebruikt (7). Wij mogen dan ook veronderstel-

(5) R. DEGRYSE, *Vlaanderens haringvisserij in de middeleeuwen (Handelingen van het genootschap « Société d'Emulation » te Brugge, dl LXXXII, 1939)*, blz. 185-204. - Id. *Vlaanderens haringbedrijf in de middeleeuwen (De Seizoenen, nr. 49)*, Antwerpen, 1944.

(6) « quod usus et consuetudo de Duncarka, videlicet de navibus alecium et omnibus navibus ad hiis que vocantur virbanket usque ad illas que partificant in decem et dimidium, solvant quinquaginta denarios, et que partificant in decem et dimidium et ultra, solvunt centum denarios, nec etiam de navibus prenotatis ultra summam et numerum quam habent, nihil solvunt... » *Bulletin de la Commission royale d'histoire*, 4e serie, tome 2, blz. 198.

(7) « Si etiam quinque homines vel inferius, qui collocati sunt cum aliis sodalibus in navibus ad piscaturam allecium, ascendunt in parvis naviculis ante tempus piscandi, ad probandum et capiendum si possint, quitquit illi capiunt, nullam exinde partem dare debent, quia magna navis quitat parvam, iste recte vocantur slabberts... Lex navium talis est. Navis cum tredecim hominibus et supra, dabit integram partem hominis, sicut possidet in navi, cum duobus retibus et labore suo. Navis

len dat deze aan elkaar gekoppeld netten, die door kurken vlotters drijvend gehouden werden, voor het eerste een echte « vleet » vormden (8). Het was het gebruik van deze lange reeks netten, evenals de grotere vangsten, die het inzetten van eigenlijke schepen voor de haringvangst noodzakelijk maakte, waardoor een eerste differentiatie tussen de verschillende in de zeevisserij gebruikte vaartuigen intrad. Zo visten de leden van Nieuwpoort en Lombardsijde, volgens een oorkonde van 1269, buiten het haringseizoen voortaan met scheepjes genoemd « heckres », waarmede waarschijnlijk hoekers voor de hoekwantvisserij op kabeljauw en andere vis bedoeld werden. Indien de « magna navis » wellicht reeds tot het scheepstype van de « nef » behoorde, dan was de hoeker nog steeds een boot (9). Op beide soorten vaartuigen blijkt men tijdens de verre zeereis de gewoonte te hebben aangenomen de vangst, kabeljauw, maar ook vroege haring, in manden te leggen en te steuren tot korfvis, waaronder ook « corfharinc ». Van zulke haring wordt reeds in 1293 in de stedelijke verordeningen van het toen nog Vlaamssprekende Calais uitdrukkelijk melding gemaakt (10).

Het Nieuwpoorts reglement van 1247 licht ons ook in over het aantal leden van de bemanningen, die, met boten of grotere vaartuigen aan de haringvisserij deelnamen. Het maakt inderdaad, inzake de heffing van het haringtiend, onderscheid tussen de vaartuigen met een bemanning van dertien koppen en meer, die met een bemanning van elf koppen en minder tot zeven en die met een bemanning van zeven koppen en minder. Daar er echter ook sprake is van de levering door elk van de leden van de bemanning van ten minste twee netten in de uitrusting van het vaartuig, is het niet zeer duidelijk of ook de stuurman telkenmale in deze opsomming begrepen is (11). Wat er ook van zij, grote vissersvaartuigen

cum undecim hominibus et inferius usque ad septem, dabit dimidiam partem. Navis cum septem et inferius, dabit quartam partem. Hoc addito qui navigant cum natandis retibus in piscaturam allecium. Sed qui hamo vel aliis instrumentis piscantur, nichil dare debent... ». L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, a.w., blz. 158-159, nr X. Stuk van mei 1247.

- (8) « De flotis de korken, quibus communiter piscatur, tam emptor quam venditor debet de marca, duos denarios ». Toltarief van Damme van 1252. L. MARQUET, *Histoire de la ville de Damme*, blz. 210 en vlg. Zie blz. 219.

Voor de « natandis retibus » of drijfnetten, reeds vernoemd in 1247, zie vorige voetnoot. De term « vlete » vinden wij voor het eerst te Calais in de stedelijke verordeningen van 1293. M. GYSSELING en C. WYFFELS, *Diets in schepenverordeningen van Calais uit het einde der XIIIde eeuw (Studia Germanica Gandensia IV, 1962)*, bijlage I, blz. 20, artikel 53.

Te Calais heette de vleet in de eerste helft van de 14de eeuw in het Frans « flote de roiz ». F. LENNEL, *Calais au moyen âge. Des origines au siège de 1346*, Calais, 1909, blz. 286, bewijsstuk nr 18.

- (9) « Et se chose avenist ke cil de Lombardie peskassent hors de la saison de herenghisons a naceles ke on apele heckres, ce qu il prenderont a ces naceles, il le porront vendre et acheter, ensi comme il ont fait iuskes a ore ». Brugge, Rijksarchief, fonds oud archief Nieuwpoort, charter nr 2, inventaris L. Van Werveke, nr. 3.962 bis. - L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Coutumes de Lombardside, Loo et Poperinghe (Coutumes des pays et comté de Flandre, Coutumes de la ville et chatellenie de Furnes, t. VI)*, blz. 14, nr II, gemeenschappelijke keure van Nieuwpoort en Lombardsijde van april 1269, artikel 7.
- (10) M. GYSSELING en C. WYFFELS, *Diets in schepenverordeningen van Calais*, a.w., blz. 19, verordeningen van 1293, art. 37.
- (11) L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville et du port de Nieuport*, a.w., bz. 159, nrs X.

konden omstreeks 1300 tot twintig vennoten van de stuurman aan boord hebben en daarnaast nog allerlei visgerief, waaronder tot 75 drijfnetten, repen, zout, bedden en virtualiën meevoeren, zonder te spreken van het want of scheepstuig en een bootje. Dit blijkt uit de klaagbrieven van de Vlaamse stuurman, die in 1273, 1297 en na 1300, met hun bemanningen op zee of in de Engelse havens vanwege de Engelsen allerlei schade hadden ondervonden (12).

De verre zeevisserij tot vóór de Engels en Schotse kusten, wat eigenlijk ieder jaar slechts gedurende een of enkele zee-reizen plaatsvond, leidde ook naar een verdere indeling van de jaarlijkse visserijcyclus, naar gelang het tijdstip en de visserijgronden. In het Nieuwpoorts reglement van 1247 wordt reeds gewag gemaakt van de haringvangst « in de zee, die Noordover wordt genoemd », wat waarschijnlijk sloeg op de haringgronden vóór de kust van Noord-Oost Engeland (13). Het is ook mogelijk dat de term « Noordover » eigenlijk als noordelijke oever moet geïnterpreteerd worden (14). In de stadsrekeningen van Calais uit de 13de eeuw wordt diezelfde streek, waar de haringvangst werd ingezet, inderdaad « Nortland » (15) of « Nordpais » (16) genoemd. Op de verre

- (12) « Arnaud Matil de Heuflete se plaint de Watelein Leuf... et ses companiuns de Dovor ke li tolurent une nef enter Wissant et Boilonis... 1 an (12) 74 et les aparans et 1 batel pris 8 lb. Item 4 s. de cabell (aud), pris de millier 4 lb. Item 4 s. de hodas, pris de millier 25 s. Summa 31 lb. » Heuflete is Hughevliet.
« Johans le Clers de Dumkirke a provei par lui et par Johans Scarlat et Johans Broul ke Salekums Pores de Sauskes et li compaignuns li tolirent enter Sanwis e Gravelinges une nef, 1 atil pris 100 s. de sterling. Item, 75 rois peskeres, pris de la rois 3 s. Item, 13 contes a tout les estofes, pos, jayeles de coevre, reubes et menus harnais, pris 40 s. Summa 18 lb. 15 s. ». Londen, Public Record Office, Various accounts (E 101), nr 127/3. Rol met de inventaris van de schade door de Vlamingen vanwege de Engelsen geleden in de periode 1270-1274. - C. WYFFELS, *De Vlaamse handel op Engeland vóór het Engels-Vlaamse konflikt van 1270-1274* (Bijdragen voor de Gesch. der Ned., deel XVII / 1963, nr 3, blz. 206-213. - R. DEGRYSE, *La pêche et la marine dunkerquoises vers 1300 (Mededelingen van de Marine Academie, deel XIII, 1961), blz. 21-32.*
- (13) « quod piscatores navigantes pro alleciis capiendis sive in Augusto sive post Augustum, in illo mari quod dicitur vulgariter Nortover, quitquit ibidem capiunt usque ad festum beati Michaelis, nullam exinde partem dare debent... » L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Coutumes... de Nieuport, a.w.*, blz. 158, nr X, Nieuwpoortse schepenbrief van 27 mei 1247 nopens de heffing en verdeling van het haringtiend. - Zie voetnoot 7.
- (14) Angelsaksisch « ofer » in de betekenis van zee kust. J.R. CLARK HALL, *A concise Anglo-Saxon dictionary*, Fourth edition, Cambridge, 1926, blz. 255, verbo « ofer ». Deze term betekent in het Angelsaksisch evenwel ook, zoals in het Nederlands « over ».
- (15) De belasting of « maltota de Nortlant » wordt in de stadsrekeningen van Calais reeds in 1269-1270 vernoemd. Naderhand is er in de verordeningen van deze stad van omstreeks 1297 sprake van de « allec salsatum de Nortland ». P. Bougard et C. Wyffels, *Les finances de Calais au XIIIe siècle (Pro Civitate, Collection Histoire, série in-8°, n° 8, 1966, bz. 80, bijlage nr 2 (134).* - M. GYSSELING en C. WYFFELS, *Diets in de schepenverordeningen van Calais, a.w.*, blz. 23, bijlage nr 2, art. 37.
- (16) « De Clay le Woluf de Lombardie en Flandres... pour 4 lies de hierenc sale prins en nord pais (10 est. dou lest) + 2 lies (id.) » M.J. CHAVANON, *Essai sur le mouvement du port de Calais, de 1300 à 1346 (Bulletin de géographie historique et descriptive, Paris, 1901, blz. 120-169), blz. 143, bijlage nr III, uittreksel uit de havenrekening van Calais van 1332.*

visvangst in de Noordzee op kabeljauw en vroege haring, vooral van juni tot augustus en september, volgde, vanaf september, de « harinctid » in de zuidelijke Noordzee en vóór de Vlaamse kust. Tegelijk werd somtijds ook nog makreel gevangen. Te Calais en waarschijnlijk ook elders langs de kust kende men daarna nog in de strand- en kustvisserij de « fluetid » en de « spindertid », zo genoemd respectievelijk naar de « vluwe », het groot plat visnet met nauwe mazen, en naar de « spind » of « mand » om te vissen (17).

De Vlaamse haringkampagnes vóór de kusten van Oost-Engeland kunnen wij voor het begin van de 14de eeuw zeer goed nagaan dank zij de rekeningen van de Engelse tolbeambten van de heffing van de « customs » in de havensteden, waaronder vooral Scarborough, de havenrekeningen van Great Yarmouth en de klaagbrieven nopens wandaden in die havens of op zee. Er werd inderdaad tijdens een eerste zeereis vroege haring gevist vóór de kust van Yorkshire, vanwaar men « vivalo » of haring, gevangen nabij de haven van Filey, eertijds Fiveley genoemd, meebracht. Vervolgens, in de aanvang van de « harinctijd », viste men vóór de kust van Norfolk en Suffolk en men eindigde de eigenlijke haringkampagne vóór de Vlaamse kust. Tijdens de verre zeereizen werden Scarborough en omliggende havens, maar vooral Great Yarmouth, het centrum van de Engelse haringvisserij aangedaan. Uit de betrokken « accounts » voor Scarborough uit de jaren 1305 tot 1309 blijkt, dat de vissers van al de Vlaamse kustplaatsen, van Biervliet tot Grevelinge, van de Vlaamssprekende dorpjes en havens uit de streek van Calais en van de Franse kust tot ver in Normandië aan die zeereizen deelnamen. Over het algemeen nochtans losten deze zeelui te Scarborough slechts kleine vangsten gaande van 5.000 stuks haring tot ten hoogste twee last. Sommige vaartuigen uit Calais, Duinkerke, Nieuwpoort of Blankenberge brachten er evenwel ladingen gaande tot 10 last aan wal. Daaruit zouden wij kunnen besluiten, dat de meeste vaartuigen nog tot het type van de boot behoorden, terwijl er daarnaast ook al een klein aantal vissersschepen waren (18). Toch horen wij deze verschillende soorten vaartuigen nog niet met een specifieke naam bestempeld worden, tenzij misschien in 1326. Dat jaar inderdaad leende, naar wij vernemen uit een in het Frans opgestelde akte, de graaf van Holland aan de Engelse koning een vloot bestaande uit 8 hulken en niet minder dan 132 « nes harengerotes » of haringschepen (19). Eigenlijk treffen wij deze term, « harincscip », in

(17) Op al deze visvangsten werden te Calais in de tweede helft van de 13de eeuw stedelijke belastingen geheven. Zo is er in de stadsrekeningen sprake van de « maltota de Nortlant », de « maltota temporis allecium » en de « asisa magharum et fluetid et spindertid ». P. Bougard et C. Wyffels, *Les finances de Calais au XIIIe siècle, a.w.*, blz. 36 en 88 en het glossarium, blz. 294-306. Met de « asisa magharum » werd de heffing op de makreel bedoeld. De term « harinctid », in de plaats van « tempus allecium », komt voor het eerst in de stadsrekening van Calais van 1286-1287 voor. *Ib.*, blz. 114, bewijsstuk nr 7, post 765.

(18) R. DEGRYSE en O. MUS, *De laatmiddeleeuwse haringvisserij (Bijdragen voor de Gesch. der Ned.)*, deel XXI / 1966-1967, nr. 2, blz. 82-121.

(19) « C et XL nes harengerotes qu il avoit remis au seigneur de Mortemer pour son service faire, entre lesquelles il y a VIII grosses nes, con appelle hulkes ». F. van Mieris, *Groot charterboek der graven van Holland, Zeeland en heeren van Vriesland, Leiden, 1753-1756*, dl. II, blz. 393, stuk van 31 juli 1326. - Onder deze vaartuigen bevonden zich haringschepen uit Zierikzee, N.-Beveland, Middelburg, Veere en andere plaatsen.

het Middelnederlands, voor het eerst in 1378 in het toltarief van het Zwin aan (20). Voor het overige wordt er in de Vlaamse klaagschriften uit het begin van de 14de eeuw nog gewag gemaakt van de vaartuigen ingezet voor de makreelevangst, respectievelijk genoemd « makereelboet » en « makereelschip » (21), behorend aan Oostendse stuurliu (22).

Over de nautische kenmerken van de verschillende soorten vaartuigen, die in de zeevisserij ingezet werden, weten wij weinig. Te Nieuwpoort werd in 1383, ten behoeve van de grafelijke tolheffing in de haven, onderscheid gemaakt tussen de kleinere, niet doorbalkte schepen, die « te quinte ende te hoeke » voeren, en de grotere, die wel van balken of banken voorzien waren en eveneens « te quinte » voeren en haring of andere vis aanvoerden (23). Naderhand horen wij te Oostende nog gewag maken van de « quyntboots », waarmede de « quinters » op visvangst gingen (24). Heel waarschijnlijk hebben wij hier telkenmale te maken met een vorm van kustvisserij, zonder dat er daarom van specifieke vissersboten sprake is. Over de omvang van de Vlaamse vissersvloot tijdens de haringkampagnes kunnen wij ons een idee vormen aan de hand van enkele typische voorbeelden. In 1297, toen er tussen de Franse en Engelse koningen vijandelijkheid uitgebroken was, moet de Blankenbergse vloot van haringschepen uit minstens 65 eenheden bestaan hebben. Zowat 45 daarvan werden tijdens de haringkampagne in de « mari Flandrie » of Vlaamse kustwateren door de Engelsen aangevallen, waarbij niet minder dan 365 vissers, namelijk 35 stuurliu en 330 bemanningsleden, zouden zijn gedood. Kort daarop, in oktober van hetzelfde jaar, werden nog een twintigtal andere Blankenbergse boten in het Zwin door de Engelsen, die aldaar geland

-
- (20) « Voort een harincscip commende met natte netten up dat in die zee ghedreheeft, het es sculdich sine ghesette toolne... » J.H. VAN DALE, *Reglement voor de scheepvaart en de heffing der tollén op het Zwin...* (1376) (*Bijdragen tot de oudheidkunde en geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen*, uitgave H.Q. Janssen en J.H. Van Dale, Middelburg 1856-1863, 6 delen, deel V (1860), blz. 1 - 178), blz. 28-29.
- (21) « Item, Claiman Michiel... verloez... enen makereelboet, die hem de Inghelsche namen met den ghewande, die waerd waz 20 maerc Inghelsche ». « Hannin Goediaer ende sine veinote verloren een makereelschip ende t ghewand daer toe dat waerd was 35 march Inghelsche ». Gent, Rijksarchief, Fonds J. de Saint-Genois, nr 1.373, Oostends klaagschrift nopens de wandaden van de Engelsen tijdens de periode 1310-1319.
- (22) De makreef werd hetzij « getraapt » met lijnen, hetzij gevangen in netten.
- (23) « Ontfanghen van myns heren haringhe, die men heet s graven haringh, daer of dat elc scip dat balken heift ende harinc of visch bringct, die te quinte varen, ghelt 9 s. 4 d. Ende die te quinte ende te hoeke varen ende sonder balken syn ende harinc of visch bringhen, ghelden elc scip 4 s. 9 d. ». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer van Vlaanderen en Brabant, Rolrekeningen, nr 689 (of 1552), rekening van Martin Trioel, baljuw van Nieuwpoort, over de periode 3 okt. 1383 - 1 maart 1384. - Te Calais sprak men van « banken » : « quelconque nef alant en pescherie as harens, aians banches parmi les 2 coustез de la nef passans ». F. Lennel, a.w., blz. 285.
- (24) « De quinters deser stede » (van Oostende), « de quintboots van deser stede ». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nr 37.345, Oostendse stadsrekening van 1522, f° 48 r°. - De term « quint » kon slaan hetzij op de Kwintebank, hetzij op de 5 %, die de vissers aan hun waard hadden af te staan, dus een onduidelijke term.

waren, gebrandschat (25). Voor wat de haringkampagnes in de zee van « Noordover » aangaat, worden we door enkele rekeningen van de koninklijke tollenaars te Scarborough van 1305 en volgende jaren goed ingelicht. Aldus weten wij dat van juli tot september 1305 meer dan 110 boten, herkomstig uit de verschillende Vlaamse havens en kustplaatsen, in het totaal aldaar, in 144 lossingen, zowat 220 last haring aan wal brachten. Daaronder waren er 24 uit Duinkerke, 31 uit Nieuwpoort, 13 uit Lombardsijde, 12 uit Oostende en Mariakerke samen, 5 uit Wenduine en 11 uit Blankenberge. In 1306 bedroeg de Blankenbergse flottielje vóór Scarborough 20 eenheden en in 1321 zelfs zowat 26 (26). Wij mogen dan ook veronderstellen, dat in het begin van de 14de eeuw de vloot van de Vlaamse haringvissers uit minstens 125 eenheden bestaan kan hebben.

Van haringschip tot buis

Na 1350 verschijnt in de teksten de term « corver » voor het vaartuig, dat uit Engeland of uit de Noordzee « corfvisch » of kabeljauw en « corfharinc » in Vlaanderen aanvoerde. Het kon niet alleen verre zee-reizen naar Engeland en Schotland, maar ook naar Schonen, het toenmalig Deens gebied in het zuiden van Zweden en centrum van het hanzeatisch haringbedrijf, ondernemen, en aldus eveneens voor het goederenverkeer ingezet worden. Zulk vaartuig uit Oostende, bemand met eenentwintig koppen, waaronder ook twee scheepsjongens, en geladen met zout, komende van Sluis en op weg naar Schonen, werd in 1377 of daaromtrent door drie Engelse baardsen aangevallen en gekaapt, wat gepaard ging met de volledige uitmoording van de bemanning (27). Het moet toegegeven worden, de Oostendenaars en de andere Vlaamse vissers deden in die tijd van spanning op zee ook aan zeeroverij en kaapvaart. Zo beroofden in 1386 enkele korverse uit Oostende en Hughevliet een hanzeatisch schip bela-

(25) R. DEGRYSE, *Vlaanderens haringvisserij in de middeleeuwen*, a.w., blz. 198-204, bewijsstukken 1 en 2.

(26) R. DEGRYSE en O. MUS, *De laatmiddeleeuwse haringvisserij*, a.w., blz. 88-94 en bijlagen 1 tot 5, blz. 114-121. Voor de Blankenbergse vissers te Scarborough in 1321, zie Londen, P.R.O., E 122 / 134 / 3, rekening over de periode febr. 1321 - februari 1322.

(27) « Item, se complaignent monseigneur de Flandres et ceuls de la ville d Oostende comment 3 barges d Engleterre, 1 une de Londres, 1 autre de Jork et le tierche de Lynne, ont tue et murdri sur mer Pierre Bone d Oostende, maistre d une nef appelle corvere, et 18 compaignons et 2 petis garchons en ycelle estans, euls partans de l Escluse pour sigler vers Sconen en fait de marchandise, et prirent la dicte nef chargie de sel avoec tous ses apparauls qui bien valoient 180 livres de gros... ». Rijsel, Arch. dép. du Nord, B.515 / 182.88. Verslag van 10 juli 1378 van de besprekingen, toenmaals gevoerd door de vertegenwoordigers van de graaf van Vlaanderen en de koning van Engeland, nopens de schade, die hun onderdanen elkaar onderling zouden hebben aangedaan en waarvoor herstel gevraagd werd.

den met lakens (28). Het woord « corver » kreeg dan ook de betekenis van zeerover, vrijbouter of kaper, term, die na 1400, toen de Vlamingen op zee zich in de kaapvaart tegen Engeland lieten gelden, ingang vond (29). Onder die korvers of zeerovers vinden wij de beide legendarische « uitvinders » van het haringkaken in Vlaanderen, namelijk Willem Beukel van Hughevliet, die in 1388 de hand had in de gevangenneming op zee van de Portugese infant Don Diniz (30) en de Oostendenaar Jacob Kien, die in 1404 als kaper in dienst van de hertog van Bourgondië vernoemd wordt (31). Deze kaapvaart nam niet weg dat de « corver » in de eerste plaats een vissersvaartuig was (32). Omstreeks 1400 bezaten Biervliet en Hughevliet samen meer dan 30 haringschepen, waaronder een tiental « korfscepe » of korvers en een twintigtal « nef », die waarschijnlijk allemaal ook voor het goederenverkeer konden worden ingezet (33).

De « corver » was feitelijk het vaartuig, waarover de Vlaamse vissers beschikten in de tijd dat het haringkaken op zee ingang vond. Toen dit nieuwe bedrijf door de regering van de Bourgondische hertog in 1420 officieel toegelaten werd, was het de « corver », die blijkbaar het meest geschikte vaartuig was om de haring op zee in tonnen te zouten, aangezien het reeds voor het vervoer van manden gevuld met verse of gesteurde vis gebruikt werd. Overigens waren het vissers, bestempeld als « verschers ou corvers », die omstreeks 1396 voor het eerst kaakharing uit de

-
- (28) « dat in t jaer (13)86 omtrent sunte Jacob dage (25 juli) namen die van Hughevliete ende van Osthende... ut Maes Tilen scepen van Dantzeke etc. Engelsche lakene, vorandworden eeneghe van den coorvers van Oostende ende zegghen, dat ze quemen zeghelende uter Noortzee met corfharinghe, den zū hadden gheladen om in Vlandren ter voerne ende dat daer quamen Maes Tiele zeilende an tve corvers van Oesthende... » K. KOPPMANN, G. VON DER ROPP und D. SCHÆFER, *Recesse und andere Akten der Hansetagen* (Hanserecesse), Leipzig vanaf 1870, 1e Abth., II, blz. 430, nr 344, paragr. 33, antwoord van de Vlaamse afgevaardigden op de klachten en aanteigingen van de hanzeaten nopens wandaden op zee. Stuk van 17 juni 1387.
- (29) A. VIAENE, *Corvers van Vlaendre* (1402-1405) (Biekorf, 61e jaar / 1960, nr 8), blz. 271-274.
- (30) L. MIROT, *Les mésaventures d'un prince portugais au XIVe siècle* (*Revue des Etudes historiques*, Parijs, deel XIII, maart-april 1911, blz. 129-150).
- (31) « Item, Jacob Steyl (ende) Jacob Hebbes den 23e dach in meye (1404) te Brucghen an de wet omme dat Jacob Kien Inghelschen ghevanghen adde ende t goed ter Niepoort an ghebrocht adde... ». Brugge, Rijksarchief, oud archief Nieuwpoort, nr 3.498, Nieuwpoortse stadsrekening van 1404-1405 (n.s.), f° 43 r°. - Zelfde rekening te Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nr 36.709.
- (32) « Per eas naves suas quas barcas et exorbitas vocabant ». J. Meyerus, *Commentarii sive annales rerum Flandricarum*, Antwerpen, 1561, lib. XIII, anno 1404, f° 219 en vlg. - In het klassiek Latijn betekende « corbita » vrachtschip. Dit woord zelf was afgeleid van « corbis » of korf.
- (33) « et aussi pour ledit temps (en 1 an mil 400 et trois) y avoit 10 ou 12 voissiaux appelez en flamenc korfscepe et 20 ou 24 nef, qui aloient et avoient acoustume d'aler de ladite ville de Biervliet et de la ville de Hughenvliet aux harens frez... ». R. DEGRYSE, *Het begin van de haringhaken te Biervliet* (± 1400) (*Handelingen van het Genootschap voor gesch. « Société d'Emulation »* te Brugge, deel XCV, 1-2, 1958, blz. 72-81), blz. 78, bijlage nr I, uittreksel uit de rekening van de ontvanger van het grafelijk domein te Biervliet over de periode 9 nov. 1404 - 8 nov. 1405.

Noordzee bereidden en aanvoerden (34). Nadien, tot omstreeks 1450 of misschien nog langer, gebruikte men in de verre zee- en haringvisserij de « corver » of het haringschip « benoorden varende », respectievelijk in « corftijt » en « harintijt », waarna met de « slabboot » vóór de Vlaamse kust naar haring en andere vis gevist werd (35). Bovendien werd tijdens de vroege haringvisserij tevens « dochgers » of « doggerscepen » ingezet (36). Aldus begon zich nog meer dan vroeger het onderscheid tussen de verre haringvisserij en de « cleenre neringhe » op te dringen. Aan de hand van de vrijgeleiden, die in 1443 door de Engelse koning aan de Vlaamse vissers voor de verre haringvangst werden uitgereikt, kunnen wij de getalsterkte van de vissersvloot tijdens de haringkampagne van dat jaar nagaan. Altezamen kregen alsdan de bemanning van 82 vaartuigen, namelijk 40 uit Duinkerke, 24 uit Nieuwpoort, 13 uit Walravensijde en 5 uit Lombardsijde, met een totale manschap van 1.286 koppen, zulke brieven. Ongetwijfeld mogen wij de volledige getalsterkte van de Vlaamse vloot van haringschepen in 1443 op minstens 125 eenheden schatten, vermits ook de vissers van Oostende, Wenduine, Blankenberge, Heist, Hughevliet en Biervliet over een aantal boten beschikten (37). Oostende had trouwens in 1448, na de opening van zijn haven, zowat 24

- (34) « que aucuns pescheurs appelez verschers ne fassent aucun herenc caque tel que faisoient lesdiz verschers ou corvers... et pareillement que aucun n y pendist, sechast ou ferast herens appelez corfharinc ». R. DEGRYSE, *Oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen* (Nederlandsche Historiebladen, 1ste jaargang, nr 2, Antwerpen, 1938, blz. 201-219), blz. 216, bijlage nr I. Oorkonde van 5 aug. 1399, waardoor Filips de Stoute aan de vissers van Biervliet en Hughevliete het voorrecht verleende dat jaar de haring onder welbepaalde voorwaarden te mogen kaken.
- (35) « Item, van enen corfscepe, van elker reyse, 100 harinx of 9 s. par. Item, van elken andren harin(c) scepen benoorden varende binnen den harinc tyd, 100 harinx of 8 s. par. Item, van elken slabbote binder harinc tyd 5 s. par. Item, van allen andren scepen varende ter cleenre neringhe, van elken scepe binnen elker theilt, 3 s. par. ». Brugge, Rijksarchief, fonds oud archief Nieuwpoort, nr 445, Keurboek met de keuren of stedelijke ordonantiën uit de 1ste helft van de 15de eeuw, f° 71 verso, tarief of « loon van den vierboeters » met de schalen van het « vierboete gheld », dat door de uit de haven van Nieuwpoort vertrekkende of afvarende schepen te betalen was. Elders in dit keurboek is er nog sprake van de « slabbers », die « een last hariinghes hebben of der onder » (f° 76 v°), van « coorvers », van « dogghers » (f° 75 r°) en van « hariing sceipen », waartoe ook de « slabbers » gerekend werden (f° 76 v°).
- (36) « Item Tierkin Drinchuut den 19e dach in meye (1404) te Brucghen met brieven an de wet dat dochghers van Duunkerke ende van Wilravenschide Inghelschen ghevanghen anghebrocht adde... ». Brugge, Rijksarchief, oud archief Nieuwpoort, nr. 3.498, Nieuwpoortse stadsrekening van 1404-1405 (n.s.), f° 43 v°. - Zelfde rekening te Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr. 36.709.
- (37) M.-R. THIELEMANS, *Bourgogne et Angleterre, Relations politiques et économiques entre les Pays-Bas bourguignons et l'Angleterre* (1435-1467) (Univ. libre de Bruxelles, Travaux de la Fac. de phil. et lettres, tome XXX), Brussel, 1966, blz. 323. - R. DEGRYSE, *De Vlaamse haringvisserij onder Engelse vrijgeleide van 1441 tot 1444* (te verschijnen in Mededelingen van de Marine Academie, boek XXI), naar Londen, P.R.O., Treaty Rolls, C 76/124 tot C 76/138.

of meer stuurlui met evenveel vaartuigen (38), terwijl Biervliet in 1426 met niet minder dan 20 eenheden aan het haringbedrijf op zee deelnam (39). Over de tonnenmaat van al deze boten vernemen wij uit de Engelse bronnen, dat zij de 30 vaten niet overschreden. De bemanning van elk van deze vaartuigen schommelde van 13 tot 20 koppen, inbegrepen de stuurman-eigenaar of de stuurman en de eigenaar (40). Het aantal netten per boot of vennootschap moet gemiddeld 45 bedragen hebben, voortgaande op de toestand te Oostende in 1453 (41). Tot welke type de meeste vissersvaartuigen in 1443 behoorden, vernemen wij uit de Engelse vrijgeleiden niet. Ongetwijfeld waren er veel « corvers » onder (42). Wat er ook van zij, op dat ogenblik blijkt van de haringbuis in Vlaanderen uitdrukkelijk nog geen sprake geweest te zijn.

Voortgaande op hetgeen daarover door sommige Zeeuwse of Hollandse kroniekschrijvers beweerd geworden is, heeft men gemeend de verschijning van de haringbuis als typisch scheepstype, gebruikt in de zeevisserij van de Nederlanden, in het begin van de 15de eeuw te moeten plaatsen. Men vergeet evenwel dat deze auteurs, die een hele tijd, soms een eeuw, na de aangehaalde feiten schreven, slechts een terminologie konden gebruiken, waarmede zij vertrouwd waren. Zij bestempelden dus als buis vaartuigen, die het nog niet waren (43). Weliswaar werd de term buis reeds omstreeks 1420 gebruikt om Zeeuws-Hollandse vissersboten, die ook voor de kaapvaart ingezet konden worden, aan te duiden (44). Het

-
- (38) « (lesdis stiermans) vindrent devers lesdis bourgmaistres et eschevins au nombre de 24 ». L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville d'Ostende* (Coutumes des pays et comté de Flandre, Quartier de Bruges, Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées, tome IV, Bruxelles 1892), bz. 57-78, geschil tussen de steden Brugge en Oostende nopens de Oostendse stuurlui, die tegen hun wethouders in opstand gekomen waren. Stuk van 7 nov. 1449, vertoog van de Oostendse schepenen ter verdediging van hun standpunt. Zie blz. 61, art. XII.
- (39) R. DEGRYSE, *De Biervlietse kaakharingproductie in de jaren 1426 en 1427* (Mededelingen van de Marine Academie, Boek XIII/1961, blz. 43-58), blz. 46.
- (40) Id., *De Vlaamse haringvisserij onder Engelse vrijgeleide*, a.w.
- (41) Id., *De omvang van Vlaanderens haring- en zoutevisbedrijf op het einde van het Frans-Bourgondisch conflict (1482)* (Mededelingen van de Marine Academie, Boek XV/1963, blz. 31-80), blz. 34. Te Oostende waren er in 1453 al 36 stuurlui.
- (42) In een privilege van 19 maart 1437 voor Biervliet is er sprake van het vonnis nopens « une nef appellee corvere, qui japieca fu vendue au lieu du port et havene de Huguevliete entre Gaternesehoort et Melmenhoort » en die naderhand naar Biervliet ter verstapeling gebracht diende te worden. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 779, register met kopieën van oorkonden.
- (43) « Men begon omtrent den jare 1406 met harinbuisen, die alsdoen niet dan met telkens bedekt waren, sterckelijcken ter zee te varen om den haring te vangen ende te zouten, want men te voren al met kleine scheepkens ter haring voer, die men slabberts noemde... ». M.Z. BOXHORN, *Die cronymcke van Zeelandt, naar J.J. Rygersbergh van Cortgene*, Middelburg, 1644, blz. 187.
- (44) « ... ende was vernomen, dat eene baerge was ghenomen voor Wendunen bi lieden van wapenen wesende in ene buse, die men zeide dat Oosterlinghen waren ende hem ute ghreedt in Zeelandt ». L. GILLOIDTS - VAN SEVEREN, *Inv. Arch. Bruges*, dl VII, glossarium door E. Gaillard, verbo « buse ». Ibidem, dl IV, blz. 370, nr 956, uittreksel uit de Brugse stadsrekening van 1419-1420.

waren vooral de hanzeaten, die zich van deze term bedienden. Zo lezen wij in een hanzeatisch klaagschrift van 1428 in verband met de Zee-landers en de Hollanders, dat die toen op zee waren met wel « 50 of 60 busen », niet om met die vaartuigen, zoals het hun gewoonte was, de visserij te bedrijven, maar integendeel met het inzicht aan represailles te doen (45). Met de hanzeatische term « buse », die etymologisch wellicht identiek is aan het reeds veel vroeger gebruikte woord « buza », werd dus een snelboot bedoeld, die zowel voor de visvangst, als voor de kaapvaart of zelfs voor de vrachtvaart kon worden ingezet. De buizen, die wij in de eerste helft van de 15de eeuw vermeld vinden, waren overigens meestal Hollandse koopvaardij-schepen (46). Eigenlijk verschijnt de buis, als vissersboot, die haring aanvoerde, voor het eerst omstreeks 1440, o.a. in de verordeningen van de stad Brielle van 1445 (47). De vraag kan evenwel worden gesteld, of dat vaartuig toen reeds al de typische kenmerken van de latere haringbuis vertoonde. Veeleer heeft het er de schijn van dat met de eerste vissersbuizen niets anders dan korfschepen bedoeld werden.

In Vlaanderen werd ook na 1450 de haringvisserij verder door middel van boten, « slabbers », haringschepen en korvers bedreven. In sommige plaatsen, zoals te Blankenberge en te Wenduine, gaven de « slabbers » of boten

(45) « ... zie hedden ute ter zee wal 50 off 60 busen, die to vysche varen, die zie ghemannet hedden, darmede als zie anders nicht en wusten, dan dat zie darmede den unsen schaden wolden doen ». K. HOHLBAUM, K. KUNZE und W. STEIN, *Hansisches Urkundenbuch*. Halle-Leipzig-München, sinds 1876, dl VI, nr 747.

(46) Zo is er in een vrijgeleide, die op 8 maart 1437 door koning Hendrik VI van Engeland werd uitgereikt, sprake van « quandam navem de Wyke up See in Holandia vocatam le Buse, alias dictans la Houden Reys, portagii quindecim doliorum vel infra, unde Arnaldus Bertelmewesone est magister, cum sex mariariis ac mercandisas et bona... » H.J. SMIT, *Bronnen tot de geschiedenis van den handel met Engeland, Schotland en Ierland, 1485-1558* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, nrs 86 en 91, 2 delen, 's Gravenhage, 1942 en 1950, dl I (1150-1485), blz. 681, nr 1099. Het gold hier dus een buis met een draagvermogen van ten hoogste 15 vaten en bemand met een schipper en zes matrozen. Ook in Vlaanderen vond men de buis als koopvaardij-schip. Zo bezat Filips de Goede, de hertog van Bourgondie », dergelijk vaartuig, genoemd « la busse de Neufport », dat in 1452 een reis naar Bordeaux maakte. R. DEGRYSE, *De admiraals en de eigen marine van de Bourgondische hertogen (1384-1488)* (Mededelingen van de Marine Academie, boek XVII/1965, blz. 139-225), blz. 217-218, bijlagen 9 en 10.

(47) In 1441 is er in een aantekening sprake van de « harincluden van Schiedam, Vlaardingen en Rotterdam, die mit horen buyssen in der zee ter harinck varen wouden ». H.A.H. BOELMANS KRANENBURG, *Zeescheepvaart in Zuid-Holland, 1400-1500 (Zuidhollandse Studiën, dl XI, blz. 200-262)*, blz. 209-210, naar H.A. Poelman, *Bronnen tot de geschiedenis van den oostzeehandel* (Rijks-geschiedkundige Publicatiën, nrs 35 en 36, 2 delen, 's Gravenhage, 1917), nr 1552. Eén van de artikelen van de keuren van de stad Brielle van 1445 draagt als titel « van wair men die buyssen off andere scepen te wintersate leggen sall ». H. DE JAGER, *De middeleeuwse keuren der stad Brielle (Oude Vaderlandsche Rechtsbronnen. Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht, 2de reeks, nr 2, 's Gravenhage, 1901)*, keuren van 1445, blz. 43 en vlg. Zie blz. 112, hoofdstuk VII, art. 11.

evenwel de toon aan (48), wat eigenlijk een gevolg was van het groeiend onderscheid tussen de kleinere vissersplaatsen, die aan kleine nering deden, en de grotere, waaronder de havens Oostende, Nieuwpoort en Duinkerke, waar zich de verre haring- en kabeljauwvisserij concentreerde. Deze twee vormen van zeevisserij begonnen zich dus te localiseren respectievelijk aan het oostelijk en het westelijk deel van de Vlaamse kust, die zich toen nog tot aan Grevelinge (Gravelines) uitstreckte. De vissers van het westelijk deel gingen, zoals vroeger, steeds met hun haringschepen of korvers op verre visserij in de Noordzee en deden er, alhoewel minder dan vroeger, de Engelse havens aan. Meer en meer losten zij hun vangsten, waaronder « moluwe » of gezouten kabeljauw en kaakharing, in hun thuishavens. Zij deden ook de Normandische havens, waaronder Dieppe, aan, waar zij gewoon waren gestuurde haring in manden en kabeljauw van de « saffare » of « seafare », d.i. de zeereis, te lossen (49). Opvallend is wel dat de Dieppese tollenaars de Vlaamse vissersboten, die zij voordien geen specifieke naam gaven, vanaf 1462 « corvette » of « petite corvette de Flandres » (50) en vanaf 1476 « corve » gaan noemen (51). Dit ge-

- (48) « Item, ghetrucken up den 6e dach van meye (1478) te Oostende omme daer te spreken... angaende van den convierscepe dat huut liggen zoude ter zee omme den visschers te besuddene van den viande ende wat men gheven soude elken boot... ». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nr 32.211, stadsrekening van Blankenberge van 1478.
 « Item, betaelt onze 7 slabbers, die ten haringhe ghevaren zoude hebben, in hulpe dat zij te coste adden in de reedinghe van den conveersepe van Oosthende, t welke hemlieden toegheseyt was elc 10 s. par, comt 3 lb. 10 s. gr. ». Ibidem, nr 32.212, stadsrekening van Blankenberge van 1479. Aangezien het in de beide aanhalingen uit de Blankenbergse stadsrekeningen om dezelfde vaartuigen gaat, zouden wij uit de vergelijking ervan kunnen besluiten dat « slabber » en « boot » op hetzelfde neerkwam.
- (49) De term « saffare » in de uitdrukking « harenc de saffare », voorkomend in de havenrekeningen van Dieppe uit de 15de eeuw, werd door de Franse historici meestal als een geografische aanduiding geïnterpreteerd. Men dacht dat daarmede de kust van Suffolk in Engeland bedoeld werd, daar men in « saffare » een misvorming van « Suffolk » zag. Eigenlijk is « saffare » de Normandische vorm van « seafare », de Angelsaksische of Engelse term voor zeereis, meer bepaald vangstreis. R. DEGRYSE, *Het schip en de zeevisserij te Dieppe in de 15de eeuw* (te verschijnen in *Mededelingen van de Marine Academie*).
- (50) « D icelui (Guillaume Harenc), qui le derrain dudit moys (de may (1462) print congie de deschargier d'une corvette de Flandres 700 morues, valent 2 s. 4 d. » « D icellui (Guillaume Harenc), qui le premier jour de juing (1462) print congie de deschargier d'une petite corvette de Flandres, que maine Jehan Alain d Oostende, 2 lestz harenc de saffare en mannes, valent 13 s. 4d. ». Rouen, Archives départementales de la Seine-Maritime, G.516, havenrekening van Dieppe over het boekjaar sept. 1461 - sept. 1462, rubriek van de tol of « acquis de harens et poissons de saffare, cacqués, sors et salles ou aucunement venus audit port de Dieppe et le Polet es mains de marchans... », f° 26 r°.
- (51) « De Robert Eude, qui le 14e jour de juillet (1483) oult congie de deschargier d'une corve 800 de morues et 800 de harenc de saffare, valent 7 s. 9 d. » Ibidem, G.533, havenrekening van Dieppe over de periode mei 1483 - mei 1484, f° 9 r°. - Van de « corve Plarin, Flamenc » is er sprake in de Dieppese havenrekeningen G.526 en G.527 onder de data 22 augustus en 5 oktober 1476. M. MOLLAT, *Comptabilité du port de Dieppe au XVe siècle (Ports, Routes et Trafics, dl IV)*, Paris, 1951, blz. 67, ontleding van de betrokken rekeningen.

beurde inderdaad op een ogenblik dat in Vlaanderen zelf de term « buis » ingang begon te vinden. Dit woord, in de betekenis van haringschip, treffen wij voor het eerst aan in een in het Frans gestelde inventaris van 1464, waarin de aanwezigheid te Sluis in het begin van dat jaar van 36 à 40 « buusses » op winterzate in de « waze » genoteerd staat, met de omschrijving dat die vaartuigen alleen voor de visvangst geschikt waren (52). Een tiental jaren later, in 1475, toen er op zee wrijvingen met Frankrijk waren, meldden de Oostendse schepenen aan de kapitein van de Bourgondische oorlogsvloot, dat de Fransen « toot 14 buusen of meer ghevanghen hilden » (53). Volgens een paar kroniekschrijvers voeren de Oostendenaars in 1479 uit met wel 44 « busen », die evenwel nogmaals door de Fransen op zee aangevallen werden (54). Volgens onze eigen berekeningen, gesteund op de gegevens voorkomend in de rekeningen van de opbrengst van de hertogelijke heffing op de door de vissers aan wal gebrachte kaakharing, bedroeg in 1480 en 1481 de gezamenlijke vloot van de Vlaamse haringvissers, zonder de vaartuigen van Duinkerke, zowat 120 eenheden. Deze vloot voerde in beide genoemde jaren respectievelijk 2.880 last of 34.555 tonnen en 3.616 1/2 last of 43.398 tonnen kaakharing in Vlaanderen aan. Ongetwijfeld mogen wij de totale omvang van de vloot van al de Vlaamse havens en kustplaatsen met inbegrip van de boten van Duinkerke alsdan op zowat 150 eenheden schatten (55), inbegrepen de « vele harijnbusen », die toen door de Fransen op zee werden gepraaid (56). De getalsterkte van de Zeeuws-Hollandse vloot bedroeg in 1476, volgens een remonstrantie of verzoekschrift van 1476 om steun vanwege de hertogelijke regering, ongeveer 250 eenheden, elk met gemiddeld 25 koppen bemand, maar daarbij werden ook de Friese haringsche-

- (52) « Item, gisent illecq sur la waze environ 36 ou 40 buusses qui sont vasseaulx pour peschier harrens et poissons et ne servent a aultre chose ». R. DEGRYSE, *De schepenen in de haven van Sluis in het voorjaar 1464 (Mededelingen van de Marine Academie, boek XX / 1968, blz. 95-106, blz. 101-102, bijlage 1, inventaris van begin 1464, eertijds verkeerdelijk gedateerd van 1457.*
- (53) « Janne de Hert, ghedeputerde te treckene bider zee an mijne heere van der Veere, capitain van der wapeninghe ons voorseids heeren aldaar... omme... hem te kennen te ghevene in t langhe den zwaren overlast van den Fransoysen, die aldoo grote menichte van visschers van diversche landen ende steden ons gheduchts heeren ende emmer sonderlinghe van deser stede toot 14 buusen of meer ghevanghen hilden... ». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nr 37.302, stadsrekening van Oostende van 1475, f° 9 v°.
- (54) « ooc deden die van Rouaen, Buenen, Diepe, Honfleur ende Hartfleur alsdoen die visschers van Vlaenderen schoffierlicke veel leedts ende verdriets an, ende namelick die van Ostende, die welcke met 44 buesen up haerlieden zelfs plucht ter harincktheelt voeren ». N. DESPARS, *Cronijcke van den lande ende graefschepen van Vlaenderen (405-1492)*, uitgegeven door J. De Jonghe, Brugge 1840-1842, 4 delen, dl. III, blz. 356, A. DE ROOVERE, *Dits die Excellente Cronike van Vlaenderen*, Antwerpen, 1531, kap. LXVII, f° CCXVIII, r°, kol. 1, jaar 1479. - N. Despars steunde zijn verhaal op de gegevens van oudere kronieken, waaronder Dits die Excellente Cronike.
- (55) R. DEGRYSE, *De omvang van Vlaanderens haring- en zoutevisbedrijf op het einde van het Frans-Bourgondisch conflict (1482)*, a.w., blz. 49-50.
- (56) « Item, up den selven tijt (1481) so waren ter zee ghevanghen vele harijnbusen huyt Vlaenderen vanden Fransoysen, maar die coninc deid se ontslaen ter cause van den bestande... ». A. DE ROOVERE, *Dits die Excellente Cronike van Vlaenderen*, a.w., kap. LXVIII, f° CCXXI, v°.

pen gerekend (57). In het totaal kan dus de omvang van de haringvloot van de Nederlanden omstreeks 1480 op zowat 400 vaartuigen geschat worden.

Met hun korvers of buizen konden de Vlaamse vissers nu langer op zee blijven, wat overigens nodig was voor het haringkaken op zee. Voor de verkoop aan wal van de door hen aangevoerde korf- en kaakharing, kabeljauw en andere vis hadden de stuurlui meer en meer de hulp en de bemiddeling nodig van een tussenpersoon, die tevens geldschietter was, namelijk de visserswaard. Deze zorgde voor de verhandeling van de vis aan de meestbiedende en stelde zich in betrekking met de binnen- en buitenlandse vishandelaars. Hij bracht de vis in het groot aan de man in de vismijn of « coopinghe » door afslaan. Aldus groeide de verdeling van de arbeid, ook in de wereld van de visserij. De waard, die aanvankelijk slechts een makelaar was, werkte voortaan ook voor zichzelf. Zijn beroep kreeg aldus het karakter van een half publiekrechtelijk, half privaatrechtelijk ambt, vermits hij ook in de naam van de stuurlui de op de aangevoerde vis drukkende tolleren aan de hertogelijke tollenaars betaalde. Hij eiste voor zijn bemiddeling een vrij hoog commissieloon, wat soms op uitbuiting neerkwam. De stuurman op zijn beurt werkte voortaan niet alleen meer samen met vennoten, aan wie hij, in ruil voor de geleverde netten en gepresteerde arbeid, een deel in de winst verschuldigd was, maar ook met « huercnappen » of loonarbeiders. Aldus ontwikkelde zich in de haringvisserij een liberaal-kapitalistisch stelsel naast het reeds bestaand corporatief systeem, dat voor het overige, dank zij het vennootschap en het ambachtswezen, stand hield. Toch hingen de stuurlui, vennoten en huercnappen meer en meer van de goede wil van het waardschap af. (58) Dat dit stelsel evenwel vruchten afwierp, blijkt voldoende uit de verdere groei van het haringbedrijf tot « grote visserij » en de ontwikkeling van het haringschip tot de befaamde haringbuis.

Naast de differentiatie tussen kleine nering en verre zeevisserij aan de kust van het graafschap Vlaanderen, groeide vanaf 1483 ook het onderscheid tussen de Vlaamse en Zeeuws-Hollandse haringbedrijven. De Vlamingen blijken inderdaad omstreeks 1483 een voorsprong te hebben genomen door de haringvangst zo vroeg mogelijk in te zetten en zo laat mogelijk te beëindigen. Terwijl de Hollanders en de Zeeuwen zich groten-deels tot de « teelt » of het eigenlijk haringseizoen in de zuidelijke Noordzee beperkten, was de Vlaamse haringvisserij vóór het einde van de 15de eeuw reeds uitgegroeid tot een doorlopende cyclus, waarin « voorvanc »,

-
- (57) Dr. S.P. SPAAK, *Brielle als vrije en bloeiende handelsstad in de 15de eeuw* (*Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 4de reeks, 6e deel, 1e en 2de aflevering, 's Gravenhage, 1907, blz. 7-66), blz. 65-66, bijlage I, Extract uit eene « Remonstrantie, hoe grootelycx den lande gelegen is an de visscherije van den harincq, visch ende ander, overgelevert bij die van Den Briele (en van Schiedam), anno 1476, aen den Raedt tot Mechelen ».
- (58) R. DOEHAERD, *La genèse d'une entreprise maritime, les pêcheurs de Wenduine au XVe siècle* (*Contributions à l'histoire économique et sociale*, Publication du centre d'histoire économique et sociale de l'Institut de Sociologie, Université libre de Bruxelles, tome I, 1962, blz. 7-38), blz. 14-27. - Edw. VLIETINCK, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering*, Oostende, 1897, blz. 89-98. - Id., *Cartulaire d'Ostende*, Antwerpen, 1910, blz. 28-35.

« teelt » en « achtervanc » op elkaar volgden. De « voorvanc » werd omstreeks Sint-Jansdag (24 juni) ingezet. Dan volgde de « teelt », van Sint-Bartholomeusdag (24 augustus) tot Allerheiligen (1 november). Tenslotte kwam de « achtervanc » in het Nauw van Calais, vóór de Hoofden (59). Dat er bij zulk een uitgebreide visserijcyclus allerlei scheepstypes, naar gelang de verre of nabije visgronden, konden worden ingezet, en dat de buis daarbij de gewone vissersboot moest voorbijstreven, ligt voor de hand.

De zestiende eeuwse haringbuis

In de eerste helft van de 16de eeuw, onder de regering van keizer Karel V, greep er in de zeevisserij een merkwaardige integratie plaats. De kabeljauw- en haringbedrijven van Vlaanderen, Zeeland, Holland en Friesland versmolten tot één enkel grootscheeps bedrijf van de Nederlanden, die weldra de naam « grote visserij » kreeg, term, die wij reeds in 1525 aantreffen (60). Dezelfde visserijcyclus, dezelfde wetgeving en dezelfde konvoiering zorgden nu voor de goede gang van dat gemeenschappelijk bedrijf. De grote visserij vormde nu een doorlopende cyclus, waarin de « doggevaert », de « corfvaert » of « voorreis » en de traditionele « teelt » met als slot de « achtervanc » op elkaar volgden. Tijdens de « doggevaert » werd kabeljauw gevangen en in tonnen tot « moluwe » gezouten en tijdens de « voorreis » haring van de « voorvanc », die tot korfharing gesteurd werd. Niet te verwonderen dat het visseizoen aldus jaarlijks reeds omstreeks pinksteren kon worden ingezet. De zeevisserij werd nu over gans de Noordzee uitgebreid en greep plaats vanaf de Deense wateren in de Sont tot vóór de kusten van Oost-Schotland, Oost-Engeland en het Nauw van Calais (61). Het kon dan ook niet anders, of de grote verscheidenheid in de scheepstypes bleef niet alleen bestaan, maar werd bovendien nog groter. In de haringvisserij horen wij nog steeds spreken van boten, haringschepen en buizen, maar ook nog van korvers, pinken en andere soorten vaartuigen, zodat men zich kan afvragen waarin nu het onderscheid bestond. Ongetwijfeld moet die differentiatie in twee wezenlijke kenmerken worden gezocht: het technisch of scheepsbouwkundig aspect met al wat erbij hoorde, waaronder het tuig, en de grootte of het draagvermogen, die allebei door het soort visserij gedicteerd werden. Daar voor de zestiende eeuw al een en ander aan iconografisch

(59) R. DEGRYSE, *De gemeenschappelijke grote visserij van de Nederlanden in de XVIe eeuw (Bijdragen voor de Gesch. der Nederlanden, dl. VII/1952, blz. 32-54)*, blz. 32.

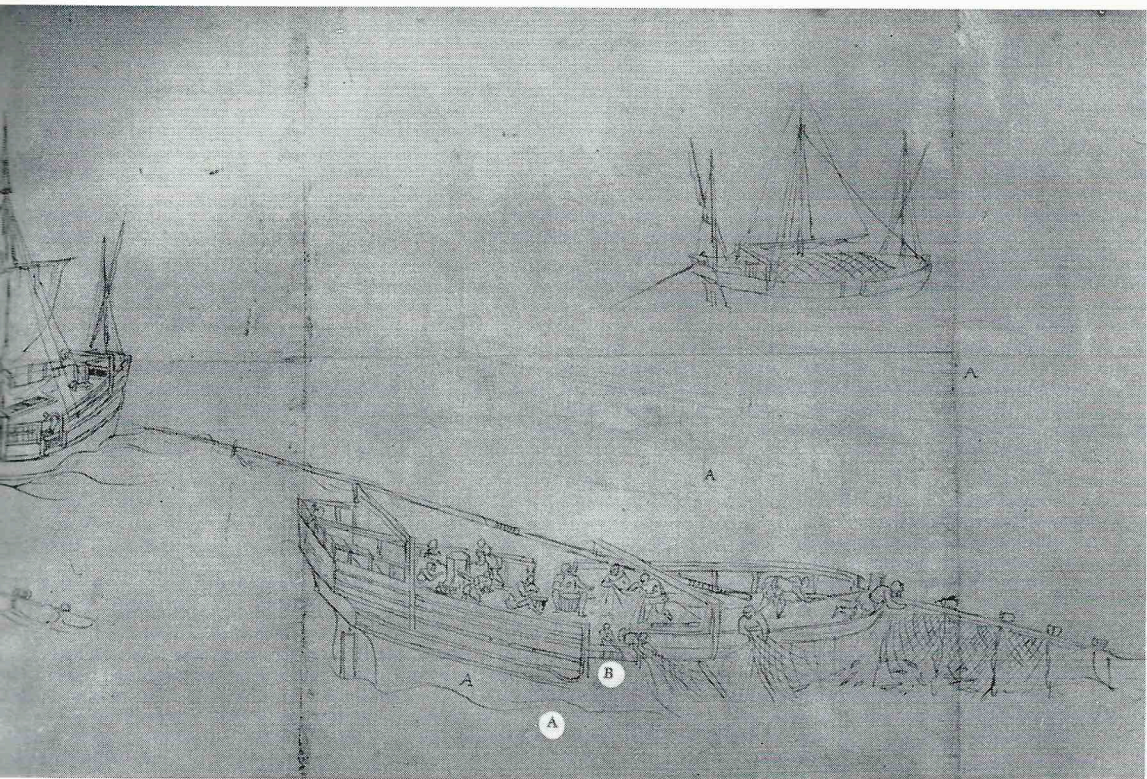
(60) « Dat zij huerlieder convoyscepen, die zij hadden beghonnen ghereet maken jehghens dese jegewoirdighe harrinteelt (sic) ter preservacie ende convoye van de groote visscherie, zouden laten stille liggen... ». Brugge, Rijksarchief, fonds oud archief Nieuwpoort, charter nr 275 (Inventaris L. Van Werveke, nr 193), acte van 6 augustus 1525, waardoor Karel V aan de steden Oostende, Nieuwpoort en Duinkerke de toelating gaf, tot aanzuivering van de nog te betalen onkosten van de konvoiering van de voorgaande jaren, dat jaar, bij uitzondering, het konvoogeld verder te laten innen, alhoewel er geen oorlog was, op voorwaarde dat de belanghebbende vissers daarmee zouden instemmen.

(61) R. DEGRYSE, *De gemeenschappelijke grote visserij van de Nederlanden, a.w.*, blz. 32, 39 en 47.

materiaal bewaard gebleven is, kunnen wij ons beter dan voor de vorige eeuwen een idee vormen van de toenmalige scheepstypes, die in de zeevisserij gebruikt werden. Tevens worden wij door de toenmalige literatuur, alhoewel zeer summair, ook wat ingelicht. Dit is in de eerste plaats zo voor de haringbuis.

Op te merken in verband met de term buis is, dat die term in Vlaanderen in de 16de eeuw eigenlijk nog niet echt ingeburgerd was, tenzij in het Frans (62). Te Oostende werden de vaartuigen, die aan de korfreis, de voorreis en de « teelt » deelnamen, volgens hun grootte ingedeeld in « schepen » en « boten » Dit was althans zo voor de stedelijke « assyse » op de nieuwe, pas gebouwde, vaartuigen (63) en in 1560 ook voor de bijzondere belasting op de aanvoer van vis door de uit de haven afvarende vaartuigen. Dat jaar telde men te Oostende 27 « schepen » tegenover 25 « boten » (64). Het jaar nadien nochtans is er in een vonnis van de Grote Raad van Mechelen sprake van de Oostendenaars « als hebbende wel 30 of 40 buyssen varende ten harynghe » (65). De term « buis »

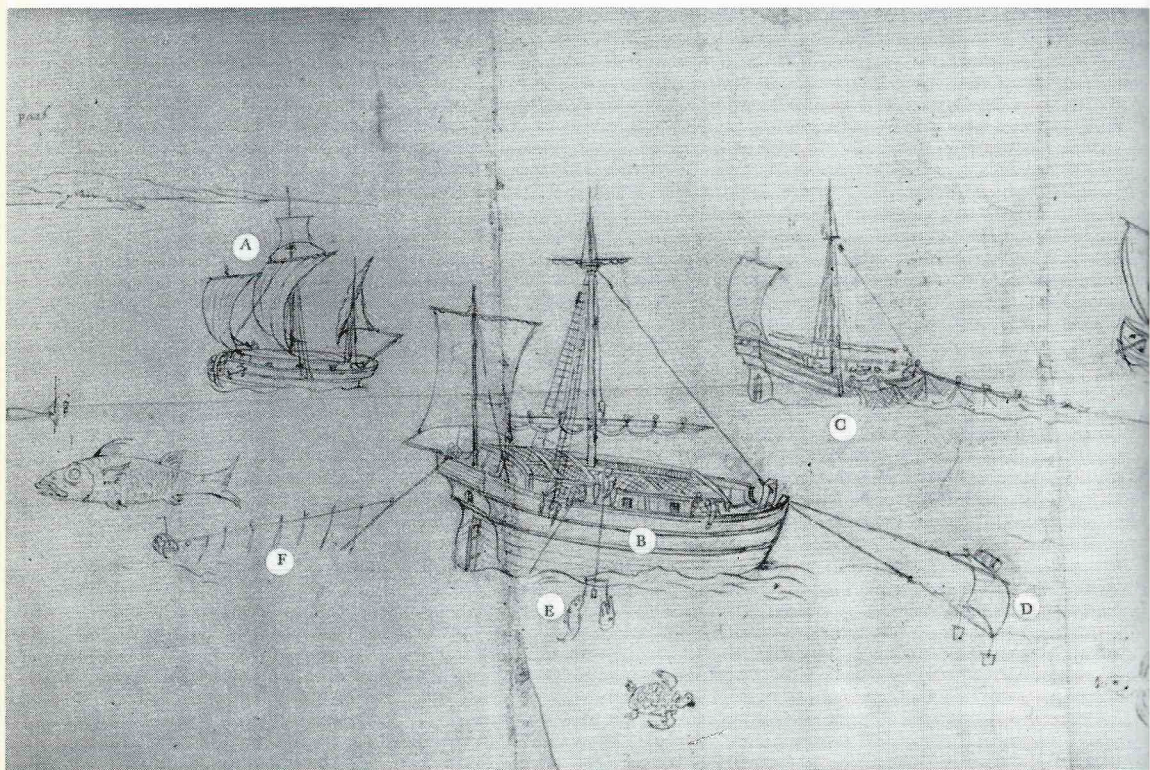
-
- (62) « consentons et accordons en leur donnant congie... que doresnavant et jusques a notre rappel ils puissent et pourront mecre sur mer pour la pescherie dudit herrencq et autres manieres de poissons autant de buisses et navieres que bon leur samblera... ». Rijsel, Archives départementales du Nord, B. 1.406, verklaring van de burgemeesters en schepenen van Damme, Sluis en Oostende, met de inhoud van een privilegie aan de haringvisseren van hun gemeenten door Karel V verleend en met de bevestiging dat de keizer dit voorrecht naar goedduncken terug zou mogen intrekken. Oorkonde van 30 nov. 1523 met de inhoud van de keizerlijke brief van 6 nov. van hetzelfde jaar.
- (63) In 1515 drukte de « scip assyze » op 14 nieuwe schepen en 4 nieuwe boten, in 1516 op 1 nieuwe boot en 3 nieuwe schepen. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nrs 37.338 en 37.339 Oostendse stadsrekeningen van genoemde jaren, rubriek « ander ontfanc van assyzen van twaelf maenden... », f° 3. - Er waren te Oostende in 1516 zowat 39 stuurlui, die aan het haringkaken op zee deelnamen, in 1517 werden er 33 genoteerd en in 1518 telde men er 35. Dit blijkt uit een « ommestellinghe » op de visserswaarden en de stuurlui gedurende dit termijn van drie jaren. Ibidem, nrs 37.339, 37.340 en 37.341, rubriek « ander ontfanck extraordinaire ». - Een « schip » kostte vier maal meer dan een « boot ». Ibidem nr. 37.325, stadsrekening van 1502, rubriek « scip assyze ».
- (64) Edw. VLIETINCK, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering*, a.w., blz. 114-119, lijst van de waarden, stuurlui en vaartuigen, die in 1560 aan de korfreis, voorreis en teelt of aan een of twee van die vangstreizen deelgenomen hadden, alsmede de aangevoerde ladingen in lasten, tonnen en butten, naar de Oostendse stadsrekening van dat jaar. De totale opbrengst bedroeg zowat 1.008 lasten, elk van 18 tonnen of in het totaal 18.145 tonnen. Ibidem, nr 37.383. - Het totaal van 52 vaartuigen voor de haringvisserij in 1560 komt ongeveer overeen met de « cinquante batteaulx et plus qui s estoient appareillez pour ladite pescherie (dudit hareng) » in 1569. Brussel, Alg. Rijksarchief, Charters van Vlaanderen nr. 2.706, akte van 29 april 1568, waardoor de Raad van Financiën Josse Bouchier, pachter van de heffing op de kaakharing te Oostende, ontsloeg van zijn financiële verplichting voor de periode 24 juni - 30 nov. 1568, daar de Engelsers toenmaals de Oostendse haringschepen belet hadden hun bedrijf op zee uit te oefenen.
- (65) Van de Oostendenaars werd gezegd dat zij waren « gemeenlick rycke ende wel gestaede lieden, doende groote negociatie ende treckende t principael proffyt comende vander zee, zoe huerliedier negociatiën genouch betoochden, als hebbenden wel 30 of 40 buyssen varende ter harynghe ». E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Oostende*, a.w., blz. 163-185, vonnis van de Grote Raad van Mechelen van 19 juli 1561, zie blz. 172. - Id., *Het oude Oostende*, a.w., blz. 53.

Cliché Academie van Marine

Haringschip of buis, waarvan de vleet wordt ingehaald

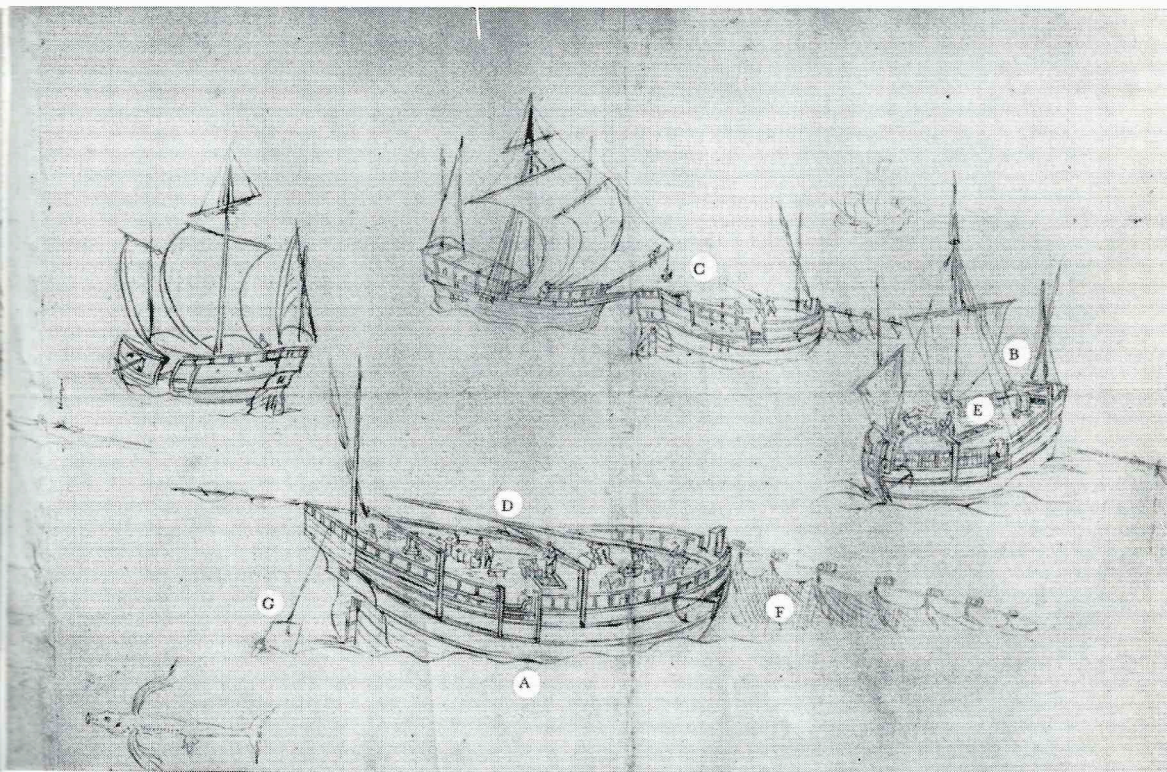
- A. Haringschip of buis. De schets toont maar één mast, neergestrekken op zijn galg. De tekening toont de bemanning in volle bedrijvigheid bij het inhalen van de reep en de netten, evenals bij het kaken van de haring.
- B. Nettengat langs waar de netten worden binnengehaald. Voor het inhalen van de reep wordt een kaapstaander in werking gesteld, bediend door vier mannen.

Cliché Academie van Marine

Typen van vaartuigen gebruikt in de doggevaart of hoekwantvisserij en in de korfvaart of vroege haringvisserij :

- A. Driemastdogger (of hoeker ?)
- B. Tweemastdogger of kabeljauwvangst
- C. Korver of tweemastbuis aan de vleet
- D. Drijfanker
- E. Kabeljauwlijn
- F. Beug of hoekwant voor de kabeljauwvangst

Cliché Academie van Marine

Haringschepen of buizen aan de vleet, ventjager en kapersschip

- A. Haringschip of buis aan de vleet. Twee masten rusten op galgen. De bezaanmast op het achterschip is in rechte stand. Men ziet duidelijk de spiegel en het roer, evenals het nettengat en het anker.
- B. Ventjager met beun. Het vaartuig heeft de kenmerken van een haringschip of buis.
- C. Haringbuis aan de vleet. De bemanning weert met musketten de aanval van een kaper af. Men ziet de vleet, waarvan de netten aan seizings hangen, wat toen nieuw was.
- D. Op galgen neergestreken masten
- E. Luik van de beun op de ventjager
- F. Reep met breels en drijfnetten van de vleet, maar zonder seizings
- G. Kabeljauwlijnen

bleef dus een relatief begrip, temeer daar zij nog steeds met de uitdrukking « korver » of in het Frans « courbe » gelijkgesteld werd (66). Deze betrekkelijkheid stellen wij o.a. vast in de grootte van de buizen. In een vertoog, opgesteld in 1547 in verband met de toenmalige besprekingen nopens de beveiliging van de haringvisserij, schatte men het aantal Vlaamse « scepen varende ter grooter visscherie » op zowat 190. Daarvan bestond wel de helft uit « cleene scepen ofte buuskens van zesse, zeven acht oft neghen last, die ter voirnoemde... defensie gheenssins bequaem en zijn, als licht ghetemert, slecht gheboyt ende cranck van temmeringe ende gheene artillerie... vermoghend ». Voor het overige was de « menichte ende sorte van der buussen van den lande van Vlaendren... al ghemact up twee, drie tot 24 last tonnen, rondt van boughe ende buucke, cort van bemem up t voordeel van stuwen ende inleggen van menichte van tonnen ende nyet up eenich zeylaghe » (67). Het totaal van deze kleine en grote buizen van Vlaanderen werd hetzelfde jaar in een ander soortgelijk betoog, op 200 geschat, met de opmerking dat de gemiddelde grootte van die vaartuigen kleiner was dan die van de provinciën Zeeland en Holland, bedragende elk 28 lasten (68). De volledige getalsterkte van de haringvloot van de drie gebieden werd op 500 eenheden, bemand

(66) De baljuw van Nieuwpoort, Anthoine de la Salle, ontving « par maniere de courtoisie, gratuité et gentillesse sur chacune corve ou buyche de harenqz fort grande ou petite ung tonneau de harenqz par an ». Brugge, Rijksarchief, fonds oud archief Nieuwpoort, bundel nr 105 (Verzonden en ontvangen brieven, 1419-1629), brief van 31 mei 1531, waardoor, namens de keizer, genoemde baljuw slechts gedurende zijn ambtsperiode te Nieuwpoort van dit voorrecht mocht genieten, met uitsluiting van zijn opvolgers.

In verband met de konvooiëring van de haringvissers dacht men in 1547 er aan de zeesteden van Vlaanderen het bevel te geven « dy armer et esquiser a la guerre quelque nombre de courbes ou busses, au moingz de dix 1 ungne, quy ne feroit aulcune pescherie, ains auroit part et portion aux harenx comme les aultres ». Gent, Stadsarchief, nr 1043/830, brief van de gouvernante Maria van Hongarije van 25 mei 1547.

(67) Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, Carton 113, tweede stuk, getekend XXI, kopie, zonder datum, maar gevoegd bij een dossier uit het jaar 1547 in verband met de konvooiëring van dat jaar. Nagenoeg dezelfde tekst te Gent, Stadsarchief, nr. 1.043 / 830 / 13, eveneens zonder datum. Opsomming van de redenen en argumenten aangehaald door de vertegenwoordigers van de Vlaamse zeesteden tegen de bewapening van elke tiende buis tot beveiliging van de haringvisserij tijdens de komende teelt van dat jaar.

(68) « Reduisant le nombre des buyssees allans a ladite pescherye du pays du Flandres au nombre de deux cens et estimant chacune a vingt huyt lastz de harenqz, quelle pourra prendre, selon que ceulx de Zeelande ont estime les leurs ». Bij deze zin, in een tekst met voorstel tot beveiliging van de haringvisserij, is in de rand van het blad volgende opmerking en terechtwijziging aangebracht : « fait a noter pour la verification de cest article... que ceux de Flandres disent leurs buyssees estre plus petites et de moindre port que ne sont celles de Hollande et Zeelande et par ainsi ne povoir estre reduites a l'advenant de 28 lastz d harenqz pour chacune... ». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, Carton 113, los stuk getekend XVIII, zonder datum, maar gevoegd bij het dossier over de kwestie van de konvooiëring in 1547.

met 9.000 koppen, of gemiddeld 18 man per vaartuig, berekend (69). Uit de groeiende omvang van de Vlaamse en de Zeeuws-Hollandse vissersvloten blijkt ongetwijfeld dat tevens ook de bestaande verscheidenheid onder al die boten en schepen zich verder moet geaccentueerd hebben. Dat de Vlaamse haringvloot meestal bestond uit « cleene scepen ofte buuskens », waartoe vermoedelijk ook de korvers en andere scheeps-types gerekend moeten worden, was volgens een van de vertogen van 1547, te wijten aan de noodzaak over de zandbanken van de eigen kust te kunnen varen en onder de wal de « achtervanc » te kunnen bedrijven. Bovendien waren deze kleinere eenheden een goed middel tot beveiliging van de vissers, vermits men, in geval een vijandelijk schip gesignaleerd werd, er mede snel kon ontkomen om in de eigen havens schuil te gaan (70). Overigens was daar ook nog de kleine visserij, die in de 16de eeuw zelfs nog aan belang won, en waaraan heel wat boten deelnamen. In 1547 vernemen wij dat deze kleine vaartuigen, die verse haring aanvoerden, te Nieuwpoort « scuutte » genoemd werden (71). Deze benaming was ongetwijfeld nieuw, vermits aldaar naderhand opnieuw de term « boot » opduikt. In 1557-1558 bedroeg het aantal van deze boten, die vanuit Nieuwpoort aan de kleine visserij deelnamen, 41. Hun stuurliu of schippers werden « scutlieden » genoemd (72).

- (69) « es te noteren dat uuten voorseide landen van Vlaenderen, Hollandt en Zeelant zullen dit toecommende jaer ende sisoen moghen varen ter voorseyder (grooter) visscherie 500 scepen ende bet... ende comme de selve scepen alzoet behoort te mannen omme neeringhe te doene, zyn van noode up elck scip 18 mannen... ». Ibidem, 3de stuk, getekend XXI. Verklaring over de betekenis en de omvang van de grote visserij van Vlaenderen, Zeeland en Holland. Hetzelfde stuk ook te Gent, Stadsarchief nr 1043 / 830 / 12. Beide stukken zijn niet gedateerd, maar maken deel uit van het dossier betreffende de kwestie van de konvooiëring in 1547.
- (70) « que ausdits de Flandres vient bonne 1 arriere saison pour pescher ausdits herencqz plus longuement que ausdits de Hollande et Zeellande... y joint la difficulte que ledits de Hollande et Seelande trouveroyent es fonds de la coste dudit Flandres pour estre icelles sablonneuses et dangereuses aux grosses buyses comme sont lesdits de Hollande et Zeellande... Lesquelz (dudit Flandres)... pourront faire ladite pescherye du moins de herencqz fresch a moindre dangier et aventure des Escossois que ne feroient les Hollandois et Zellois, par ce ausdits Flamens il seroit loysible, voyant approcher quelques navires de guerre d'Ecosse..., d'eulx retirer es costes et portz dudit pays de Flandres. » Randnota op een stuk van 1547, zie voetnoot 68.
- (71) In de rekening van het Nieuwpoorts oorlogsschip genaamd « den Michiel », uitgereed voor de konvooiëring van de haringvissers in 1547, lezen wij onder een opsomming van 45 posten met de namen van de Nieuwpoortse waarden en hun gasten of stuurliu : « de scuutte dier hier af gheenaemd hebben dese jeghenwoordighen teelt... ghelevert versschen harinck ». Brugge, Rijksarchief, fonds oud Nieuwpoort, bundel 4.852, rubriek « ontfanck van de convooye van den harinck ».
- (72) « De weerden ende scutlieden van der cleene visscherie vergadert zynde by der wet omme te accorderen op t fait van den convooye, hebben ghesaemlic geacordeert te geven totten costen van den zelve convooy... te weke de somme van 33 stuvers... Ende hiertoe zyn 41 boots ». L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Coutume de la ville de Nieuport*, a.w., blz. 339-344, uittreksels uit het « Camerboek » over de periode april 1557 - mei 1560. Zie blz. 341 (anno 1558). - Brugge, Rijksarchief, fonds oud archief Nieuwpoort, bundel nr 4.203, f° 138, nr. 11.
- (73) In de Blankenbergse stadsrekeningen vinden wij vanaf 1541 in de rubriek van de « presentwijnen » de post : « Item, ghepresenteirt den warandeirders van den boidts deser stede, vier kannen wyns... ». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer, nr. 32.259, rekening over de periode 1 mei 1541 - 30 april 1542, f° 11 r°.

De Vlamingen bezaten evenwel ook buizen met een draagvermogen van 22 tot 24 last en zelfs nog grotere haringschepen. Groter dan het doorsneetype van buis was de « creveelbuusse », die wij in Holland kort na 1500 (74) en in Vlaanderen omstreeks 1538 (75) aantreffen. Dit schip, dat zowel voor de zeevisserij als voor de koopvaardij kon worden ingezet (76), had een draagvermogen van 30 à 36 last (77). Zijn naam alleen reeds bewijst dat in de bouw van de buis in een eeuw tijds een hele evolutie moet plaatsgegrepen hebben. Daarover vernemen wij echter weinig of niets. Volgens de overlevering, opgetekend door de kroniekschrijvers, zou men pas sedert 1534 de gewoonte hebben aangenomen de buizen van houten dekken te voorzien, daar waar zij vroeger met zeilen bedekt waren (78). In het begin van de 16de eeuw althans blijken sommige buizen nog geen houten bedekking te hebben gehad (79). Over het aantal masten, die de buis droeg, weten wij voor die overgangperiode evenmin iets met zekerheid. In een plakkaat van Karel V van 1535, betreffende de politie van de haringvaart, inzake het kerven van netten en het vinden op zee van zulke « afgecorven vleten », lezen wij over de verplichting, die in dergelijk geval aan de stuurman of visser opgelegd werd, namelijk een haringmand te hangen aan de « middele, voor ofte achtermast » (80). In een stuk van 1564 met de vernieuwing en aanvul-

- (74) In 1515 zou een « carveelbuys » uit Brielle, geladen met allerlei goederen, de reis heen en terug naar « Rije in Oostland » gemaakt hebben. Dr. S.P. HAAK, *Brielle als vrije en bloeiende handelsstad in de 15de eeuw*, a.w., blz. 57, naar een getuigenis van 1527.
- (75) De Oostendse wethouders kochten in 1538 een oude « creveelbuusse », om die te gebruiken voor zekere werken in de duinen. E. VLIETINCK, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering*, a.w., blz. 147, naar de stadsrekening van dat jaar. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 37.361, f° 33 v°.
- (76) De « kraveelbuusse » van Cornelis Kien, « de Zwarte Leeuw », die met een lading hout en graan uit Koningsbergen in Pruisen op terugreis naar Oostende was, werd in augustus 1577 door Engelse piraten aangevallen en geplunderd. E. VLIETINCK, *Het Oude Oostende*, a.w., blz. 124. - Id. *Cartulaire d'Oostende*, supplement, blz. 298-299, nr 6, stuk van 12 sept. 1577.
- (77) « Om te schrijven hoe onsen Hollanders ende Zeelanders en Vlaminghen den harinck vanghen en waer dat sij varen vischen en waermede dat sij varen vischen. Soe met grote scepen van 30 en 36 lasten harinckx te moghen brenghen ghesouten in tonnen... En dese groote sceepen worden ghenamt buysen, kerveelbuysen, daer sijn oock minder buysen van 20 ende 24 ende 25 of 27 lasten... » Dr H.E. VAN GELDER, *Gegevens betreffende de haringvisserij op het einde der 16de eeuw (Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, 32ste deel, 1911, blz. 1-62)*, blz. 57-62, bewijsstuk nr V. - « Vischboek van A. Coenzoon » van 1577-1578, uittreksel over « den harinck ». Zie blz. 57.
- (78) Voor de overlevering nopens de eerste buizen met een dek, zie H.A.H. BOELMANS KRANENBURG, *Zeescheepvaart in Zuid-Holland 1400-1550*, a.w., blz. 226, naar de kroniekschrijver J. REYGHERSBERGH VAN CORTGENE in diens « *Cronycke van Zeelandt* » van 1551.
- (79) Volgens een Nieuwpoortse schepenakte van 9 augustus 1511 bestonden de « thoebroorten ende ghewande » van een « schip ende harinckbuusse » uit « anckers, cabels, ghetau, masten, zeylen, beghels, telt (tent) ende andere dier ghelycke ». Brugge, Rijksarchief fonds oud archief Nieuwpoort, nr 72, register met schepenakten, f° 216 v°. Uit deze tekst blijkt het gebruik van een tent.
- (80) J. DE GOESIN, *Costumen ende Usantien der Stede ende Port van Nieuport*, Gendt 1774, blz. 338-342, plakkaat van 26 juli 1535, art. IV, naar Placcaart-boecken van Vlaenderen, Gent-Antwerpen, 1639-1786, dl I, f° 348.

ling van dit plakkaat, is er bovendien sprake van de verplichting voor de stuurliu, eenmaal dat zij met hun vaartuigen op de visgronden aangekomen waren, « haer achterfocken ofte buesaene te hyssen om een teeken den anderen stierlieden mede te doen » (81). Daaruit zouden wij dus kunnen afleiden, dat de buis reeds in het begin van de 16de eeuw tot een vissersvaartuig met drie masten moet uitgegroeid zijn. De korver integendeel had misschien maar twee masten, waaronder een grote « corversmast » (82). De buizen blijken ook gedeeltelijk of volledig in karveelbouw of gladboordige constructie gemaakt te zijn geweest, zoals de term « creveelbuusse » voor de grootste onder hen, het duidelijk te verstaan laat geven. Deze bouwwijze was stellig, naast het tuig, dat zij voerden, een van hun typische kenmerken.

Wij kennen vooral de Zeeuws-Hollandse buis, dank zij de studie, die de heer Jan van Beylen er aan wijdde. Deze specialist in de vroegere scheepsbouwkunde onderzocht zeer nauwkeurig een tekening van tien meter lengte op een lange strook van 23 aaneenhangende bladen, daterend van omstreeks 1548-1550 en toegeschreven aan de Antwerpse schilder en graveur van kaarten, Antoon van den Wijngaerde. De tekening, die enig in haar soort is, toont de kusten van het eiland Walcheren met de voorstelling van de daar liggende havens en steden Veere, Arnemuiden, Middelburg, Vlissingen en Rammekens, evenals zeepartijen met de afbeelding van een twintigtal vissersvaartuigen en andere schepen, waaronder vooral buizen. Alhoewel het want van de buizen slechts gedeeltelijk teruggegeven is en van het touwwerk niet alles te bespeuren valt, vallen toch onmiddellijk de zeer bolle vormen, de zware en gebogen voorsteven, de meerdere berghouten en ook de spiegel ervan op. De tekening toont ons de buizen als vaartuigen met drie masten, een nettengat en een groot open dek. Zij geeft een voorstelling van de vissende buizen, liggende aan de vleet met twee masten op galgen neergestreken en de derde mast op het achterschip in rechte stand. Zij laat ons evenwel ook een paar vaartuigen zien met een ander tuig en met slechts twee masten, waaronder de grote mast met mars en steng. Een van deze twee schepen met de vorm, de spiegel en het nettengat van een buis en liggende aan de vleet kan een korver, zoniet een kleine haringbuis geweest zijn. Het andere schip, zonder nettengat en groot open dek, maar met een opbouw, die als bergplaats voor de vis gediend kan hebben, was waarschijnlijk een dogger, zoniet een hoeker, aangezien het met een beug en kabeljauwlijnen aan het vissen was. De kunstenaar laat ons op zijn schets inderdaad duidelijk de techniek zien zowel van de haringvisserij met drijfnetten hangende aan de reep of aan

(81) P. DE GOESIN, a.w., blz. 352-359, plakkaat van 4 augustus 1564, art. II, naar Placcaert-boecken van Vlaenderen, a.w., deel V, f° 352. - L. GILLIODTS - VAN SEVEREN, *Coutume de... Nieuport*, blz. 397-409, second appendice, nr. IV.

(82) « Jan Wulffaert d oude over een stic van een corvers mast, 48 s., hier up betaelt, niet ». Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 37.345, Oostendse stadsrekening van 1522, f° 24 v°.

« Jan Wulffaert d oude, die men ter laeste rekeninghe over een styc van een corvers mast, verorboirt in t convoyscip in t jaer XXII sculdich ende tachter bleef 48 s. s. par., hier up betaelt, niet ». Ibidem, nr 37.347, Oostendse stadsrekening van 1524, f° 32 v°.

seizings, als van de hoekwantvisserij met de beug of met lijnen (83). Over al dit vistuig vinden wij overigens ook aanhalingen in de verschillende plakكاتen, die door de regeringen van Karel V en Filips II tot regeling van de goede werking en de politie van de haringvisserij en andere visserijen uitgevaardigd werden (84).

Een indeling van de vaartuigen, die aan de haringvisserij deelnamen, wordt ons in 1577-1578 door A. Coenenzoon in zijn « Vischboek » gegeven. Deze schrijver heeft het over « grote sceepen, ghenaeamt buysen (of) kerveelbuysen », die van 30 tot 36 last in tonnen gekaakte haring kunnen aanbrengen en over « mindere buysen van 20 ende 24 ende 25 of 26 of 27 lasten ». Hij vermeldt ook « boeten » van 12 tot 16 last, die, zoals de buizen, tot vóór de kusten van Schotland, de Shetland-eilanden en de Orkney-eilanden gingen vissen, evenals « pincken », « clinckerbooten » en « slabbescepen », die slechts tijdens de herfst aan de Hollandse « zijde » of kust voor de kustvisserij konden worden ingezet, maar toch nog van 6 tot 8 last haring konden aanvoeren (85). Naast deze haringschepen, waarvan de indeling ook voor Vlaanderen gold, vinden wij aan de Vlaamse kust nog andere vaartuigen, die bij de zeevisserij en de aanvoer van vis uit zee betrokken waren. Zo wordt te Oostende ook melding gemaakt van « coopvaerders, harynckjaeghers (en) macreelvaerders » (86). Koopvaarders en haringjagers waren eigenlijk geen vissereschepen, maar wel « ventjagers », voorzien van een beun om de vis, die op zee van de buizen gekocht werd, levend aan te voeren. Op de tekening van A. Van den Wijngaerde zien wij overigens een afbeelding van dergelijke « coopvaerder » (87).

De gezamenlijke haringvloot van de Nederlanden groeide ook na het midden van de 16de eeuw nog gestadig aan. Wimmanus, een Scandinavisch reiziger, die in 1550 stad Amsterdam en haar haven bezocht, weet ons te verstellen hoe hij een vloot van zowat 300 « heringbussen » in volmaakte orde en onder begeleiding van konvooschepen de Maasmon-

(83) J. VAN BEYLEN, *Zelandiae Descriptio*, Een merkwaardige tekening van het eiland Walcheren en de visserij op de Noordzee in de 16de eeuw (Mededelingen van de Marine Academie van België, boek X/1956-1957, blz. 81-114), blz. 101-114. Zie aldaar ook de illustraties. - Id. *Schepen van de Nederlanden*, Amsterdam, 1970, blz. 139-144. Deze tekening bevindt zich thans in het Nationaal Scheepvaartmuseum Steen te Antwerpen.

(84) P. de Goesin, a.w., blz. 538 en vlg., Index chronologique van alle de bekende placcaeten, edicten etc... wegens ende op de materie der zee..., wegens den haring-vaart ende andere visscherie ter zee... meest alle te vinden in de vijf Placcaert-boecken van Vlaenderen. Zie voetnoot 80 hierboven. - L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de... Nieuport*, blz. 391-418, Second Appendice, *Anciennes lois et règlements dur la pêche maritime*.

(85) Dr. H.E. VAN GELDER, *Gegevens betreffende haringvisscherij op het einde der 16de eeuw*, a.w., blz. 57. - Zie hierboven ook voetnoot 77.

(86) Rekening van het pondgeld, « t weclke es den hondersten pennynck van alle den caeckharynck, varsschen harynck ende ghesoutten vissche, die binnen deser stede van eene jaere anghebrocht ende vercocht ghezyn heeft by de coopvaarders, harynckjaeghers, macreelvaerders als alle andere... ». E. VLIETINCK, *Het oude Oostende*, a.w., blz. 97, naar de Oostendse stadsrekening van 1577-1578, Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer 37.400, f° 10 v°.

(87) J. VAN BEYLEN, *Zelandiae Descriptio*, a.w., blz. 108 en 111.

ding zag verlaten om zee te kiezen en op haringvanst te gaan (88). Volgens Luigi Guicciardini, de bekende Florentijnse koopman, die zich blijvend te Antwerpen gevestigd had en een boek over de Nederlanden schreef, bedroeg de getalsterkte van de gezamenlijke haringvloot van Vlaanderen, Zeeland, Holland en Friesland, omstreeks 1560, zowat 700 eenheden (89). Naar een « declaratie », die een paar jaren later door de gedeputeerden van de « haringhvaert » of eerste nationale raad van de « gemeene visschers » van de Nederlanden werd opgesteld en bij de regering ingediend, had Vlaanderen daarvan in de vaart 100 buizen en boten, Zeeland 200 en Holland niet minder dan 400 (90). Naderhand groeide het aandeel van Holland in deze vloot nog verder aan, niettegenstaande de troebelen, die vanaf 1572, met de inneming van Brielle door de Watergeuzen, ook voor de zeevisserij noodlottige gevolgen hadden. Volgens de anonieme schrijver van de Vlaamse kroniek van Duinkerke zou in 1572 de omvang van de Hollandse haringvloot reeds « tusschen de zesste ende zeven hondert groote buysen ofte scepen ten harinckvaerd » bedragen hebben (91). De Vlamingen integendeel leden zo fel onder de gevolgen van de opstand op zee, dat hun buisnering, die al zo beperkt was, er grotendeels aan ten onder ging. Wel waren er nog ogenblikken dat dit bedrijf zich scheen te zullen herpakken, maar toch bleken voor de Vlaamse haringvisserij in de hoge Noordzee de moeilijkheden voortaan onoverkomelijk. Met leedwezen moest de onbekende Duinkerke kroniekschrijver reeds in 1572 vaststellen, dat « Holland floreerde in alle rijkdommen ende abundance ». Toch maakte ook het Hollandse haringbedrijf tijdelijk inzinkingen door. In 1582, toen de crisis in de zeevisserij van de Nederlanden algemeen was, herinnerde zich de anonieme Duinkerke auteur met grote spijt de tijd « alser neghen ofte thien hondert buysen voeren ten harynghe, zo van Hollandt, Zeelandt als de Vlaemsche costen t samen » (92). Voor Vlaanderen was alsdan inderdaad de grote visserij voorgoed voorbij, voor Zeeland en vooral voor Holland integendeel begon zij toen pas haar definitieve opgang. Meteen evolueerde ook de buis tot het typische Noordnederlandse haringschip van de 17de en 18de eeuw. In Vlaanderen integendeel ging de vissersboot opnieuw zijn eigen weg.

Wij danken de Academie van Marine en de heer Jan van Beylen voor het gebruik, dat zij ons toestonden, van de cliché's van de illustraties, ontleend aan de tekening van A. Van den Wijngaerde.

(88) « Eodem loci videre licuit trecentas non minus naves obvias, quae velut instructa acie longoque agmine ad halecis capturam exhibant... Habelant denae naves semper unam armatam quam sequerentur ac a qua si usus veniret, propugnantur : vulgo heringbussen appellant accolae... ». BURGER, *De haring in de literatuur* (Het Boek, Martinus Nijhoff, jrg 1922), blz. 148.

(89) Dr. W. BRÛLEZ, *De economische kaart van Nederlanden in de 16de eeuw volgens Guicciardini* (Tijdschrift voor Geschiedenis, 83ste jg., afl. 3, 1970, blz. 352-357), blz. 353.

(90) R. FRUIN, *Tien jaren uit de Tachtigjarigen Oorlog 1588-1598*, 9de druk, 's Gravenhage, 1941, blz. 195. - Dr H.A.H. KRANENBURG, *De zeevisserij van Holland in den tijd der Republiek*, Amsterdam, 1946, blz. 25.

(91) Ch. PIOT, *Chroniques de Brabant et de Flandre*, Brussel, 1879, blz. 403.

(92) Id., blz. 403 en 660. - A. VIAENE, *Weeklacht van de Westhoek in de kroniek van Duinkerke, 1582* (Biekorf, 70ste jaar, 1969, nr 1-2, blz. 19-21), blz. 20-21.